

АВТОРСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ МИКОЛИ ПОНЕДІЛКА ЯК «ЗАСІБ ЗАНУРЕННЯ У ВНУТРІШНІЙ СВІТ, ДЕ ЗБЕРЕГЛИСЯ СПОГАДИ ПРО УКРАЇНУ» (В. СУПРУН)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (43)

УДК 811.161.2'373.74:821.161.2.09(092)

DOI:10.24144/2663-6840/2020.1(43).180–190

Кушлик О. Авторські фразеологізми Миколи Понеділка як «засіб занурення у внутрішній світ, де збереглися спогади про Україну» (В. Супрун); кількість бібліографічних джерел – 28; мова українська.

Анотація. У статті порушено проблему утворення авторських фразеологізмів у результаті фразеологічних трансформацій і розглянуто ці фразеологізми як засіб вираження внутрішнього світу автора з його думками, хвилюваннями, радощами і болем. Матеріалом для розвідки послужила творчість відомого українського письменника – представника діаспори – Миколи Понеділка, зокрема його збірка оповідань, новел і повістей «Зорепад». Передусім проаналізовано коло досліджуваних науковцями питань, пов'язаних з фразеологічними трансформаціями, зокрема визначено стан випрацювання теоретичних засад таких змін у складі фразеологізмів, розглянуто найбільш відомі механізми систематизування, розмежовано фразеологічні трансформації від інших суміжних явищ. Окреслено загальні чинники, які зумовлюють такі трансформації. З'ясовано, що найбільш важливими з них є потреби актуалізації художнього мовлення, детерміновані загальною настановою того чи того твору (його жанровою належністю, ідейно-художньою спрямованістю), забезпечення пов'язаності фразеологізму з контекстом, від чого залежить змістова цілісність сприймання самого фразеологізму і інформативність усього тексту, авторське уподобання щодо використання мовних засобів. Услід за більшістю дослідників виокремлено три способи змін у складі фразеологізмів – фразеологічні варіації, фразеологічні модифікації та фразеологічні трансформації, схарактеризовано особливості кожного з них.

Докладно описано прийоми структурно-семантичних фразеологічних трансформацій, репрезентованих у збірці Миколи Понеділка «Зорепад». Визначено ступінь оригінальності утворених унаслідок цих змін фразем, простежено продуктивність фраземотвірних процесів, з'ясовано особливості вираження душевних переживань автора, його невимовної туги за батьківщиною.

Аналіз дібраного фактичного матеріалу дав змогу висновувати про достатню репрезентованість авторських фразем, які постали унаслідок різних прийомів структурно-семантичних трансформацій: субституції як якісної зміни, поширення, фразеологічного натяку, контамінації як кількісних змін і фразеологічної інверсії та синтаксичної трансформації як різновиду структурних змін. Проте зауважено, що специфіку фразеотворчості Миколи Понеділка становить метод комбінування цих прийомів в одній авторській фраземі.

Ключові слова: фразеологізм, фразема, фразеологічна одиниця (ФО), фразеологічні трансформації, видозміна, авторська (оказіональна) фразема.

Постановка проблеми. У контексті сучасної парадигми антропоцентризму, який передбачає постулювання принципу особливої ролі людини в розвитку мови як динамічної системи, як засобу спілкування й принципу особливого значення мовних одиниць, що відображають саму людину, аналіз мовотворчості того чи того письменника з характерним лише для нього сприйняттям дійсності, всеосяжним осмисленням цієї дійсності, неповторністю ословлення її з урахуванням комплексу важливих чинників викликає неабияку зацікавленість серед дослідників. А якщо зважити, що йдеться про особистостей, творчість яких упродовж багатьох років тоталітарного режиму свідомо замовчувалася, а їхній доробок через вилучення так і не поповнив скарбницю художньої спадщини, не став свого часу об'єктом наукових досліджень, то це в разі активізує мовознавців, літературознавців порушувати цю проблему і докладати всіх зусиль для пізнання величчя таланту таких людей.

Микола Понеділок – епік, драматург, гуморист, сатирик – був тією всебічно обдарованою творчою особистістю, яка не за своєю волею змушена була емігрувати за океан і вже звідти промовляти слова правди про «трагедію народу в роки злodianь радянської влади та нацистської окупації» [Супрун 2007,

с. 4]. Великий гуманіст і життєлюб, він важко переживав розлуку з рідною землею – Україною. Туга за батьківщиною, її традиціями, волелюбним духом українців, їхньою нескореністю, життєствердною вірою в майбутнє стала лейтмотивом його творів. «Чи не єдиною втіхою для Понеділкових героїв, – пише В. М. Супрун, – є занурення у внутрішній світ, де збереглися спогади про Україну» [Супрун 2007, с. 48]. Це занурення помітне в неповторності, глибинності, промовистості створюваних метафор, які «постають ніжними, легкими, лагідними, коли автор передає тугу за далеким краєм, рідним селом, батьківською хатою, коли симпатизує тому чи тому герою <...>, і гострими, різкими, сатиричними, коли викриває хиби суспільства, розвінчує риси характеру негативних персонажів, висміює їхню недолугість і пихатість...» [Кушлик 2017, с. 98]. Це занурення відчутне й у використовуваних у текстах його творів (як у мовленні наратора, так і персонажів) фраземіці. Назріла потреба докладного вивчення фразеотворчості Миколи Понеділка, яке уможливить висновувати і про різномірні характеристики використовуваних фразеологічних одиниць та їх придатність до тих чи тих видозмін, про динамічні процеси у розвитку як фразеологічного вчення зокрема, так і всієї мовної системи загалом,

про риси ідіостилю письменника, які є виразниками внутрішнього світу письменника, його естетичних уподобань, суспільних поглядів, патріотичних почуттів тощо.

Аналіз досліджень. Питання, пов'язані з видозмінами фразеологічних одиниць, неодноразово порушували у своїх дослідженнях як українські лінгвісти, зокрема Л. Г. Авксентьєв, В. Д. Ужченко, М. Ф. Алефіренко, Л. Г. Скрипник, Г. М. Удовиченко, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, М. Т. Демський, Н. П. Щербань, Ж. В. Колоїз, Т. П. Свердан, О. Г. Важеніна та ін., так і закордонні, серед яких М. М. Шанський, Б. О. Ларін, О. І. Молотков, О. М. Бабкін, О. В. Кунін, В. М. Телія, В. М. Мокієнко, І. Ю. Третьякова, Н. В. Саюгіна, А. М. Lewicki, S. Bąba, H. Jaroszewicz, J. Liberek, G. Dziamska-Lenart, G. Majkowska та ін. Об'єктами зацікавлень поставали різні аспекти цього явища, передусім окреслення місця фразеологічних видозмін у лінгвальному вимірі, відмежування їх від інших суміжних явищ і відповідно упорядкування щодо цього термінології, пошук найбільш оптимального дефінування аналізованих понять, з'ясування причин, які зумовлюють такі видозміни, виокремлення з опертям на різні параметри різновидів їх і характеризування особливостей кожного, виявлення продуктивності конкретного способу трансформації, реалізованого певним прийомом, систематизація критеріїв розмежування узуальних фразем та індивідуально-авторських тощо.

Іншим напрямом досліджень фразеологічних видозмін є аналіз їх як засобу актуалізації в ідіостилі того чи того автора, що дає змогу побачити авторську настанову доцільності послуговування ними, простежити найчастіше використовувані різновиди й з'ясувати детермінованість семантичного континууму компонентів у цих різновидах, визначити ступінь стилістичного навантаження вживання в тексті авторських фразем, установити специфіку фраземотворення. Лінгвоукраїністика вже має напрацювання в цій царині. Досліджено особливості авторських фразеологізмів в епістолярію М. Коцюбинського (Л. Б. Давиденко, В. М. Бойко), у прозі Т. Шевченка (Г. О. Бардукова), В. Стефаника (Т. О. Євтушина), М. Стельмаха (І. С. Гнатюк, Л. Г. Авксентьєв), Остапа Вишні (В. Д. Ужченко), В. Дрозда, С. Гуцала (О. Г. Важеніна), О. Гончара (І. С. Гнатюк, Л. Ф. Щербачук), П. Загребельного (І. С. Гнатюк), Б. Лепкого (Т. П. Свердан), Ю. Мушкетика (І. С. Гнатюк), М. Матіос, (Л. Недбайло); у поетичних творах І. Франка (М. Б. Яким, О. С. Пілько), М. Рильського (А. П. Супрун), Л. Костенко (О. А. Заніздра); у публіцистичних текстах (О. А. Сербенська, Ю. Ф. Прадід, С. Б. Пташник, Н. Г. Скиба, Н. С. Хороз, Д. Ю. Сизонов та ін.).

Мета статті, завдання. Мета пропонованої статті – виявити прийоми структурно-семантичних фразеологічних трансформацій, найчастіше репрезентованих у текстах повістей Миколи Понеділка, і визначити роль утворених фразем як виразників внутрішнього світу письменника. Реалізація поставленої мети передбачає виконання низки за-

вдань, зокрема: окреслити теоретичні засади розгляду питання фразеологічних трансформацій у фразеології сучасної української літературної мови; визначити чинники, які зумовлюють постання змін у семантиці та структурі Понеділкових фразеологізмів; простежити частотність репрезентування в текстах аналізованих творів способів і прийомів фразеологічних трансформацій; установити особливості фраземотворення як вияву сутності авторського ества.

Методи та методика дослідження. У дослідженні використано як загальнонаукові методи, зокрема аналіз, синтез, індукцію, моделювання, узагальнення, так і спеціальні лінгвістичні методи, серед них: описовий – для інвентаризації авторських фразем, поокремлення складників їх, класифікації на основі встановленого параметра та інтерпретації як засобу актуалізації певної реалії в тексті; функційний з методикою контекстуально-інтерпретаційного аналізу тексту – для визначення змісту фраземи при трансформації її складників та простеження нових конотацій.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми – це семантично цілісні, відносно стійкі, відтворювані лінгвістичні одиниці, які, на думку різних лінгвістів, виконують у мові різні функції, зокрема номінативну [Демський 2019, с. 12; Венжинович 2018, с. 113], або, за В. Д. Ужченко, характеризувально-номінативну [Ужченко В. Д. і Ужченко Д. В. 2007, с. 26]; оцінну [Ужченко В. Д. і Ужченко Д. В. 2007, с. 251; Важеніна 2018, с. 82]; експресивно-оцінну [Мельник 2001, с. 1]; емоційно-експресивну [Ужченко В. Д. і Ужченко Д. В. 2007, с. 253; Демський 2019, с. 11; Важеніна 2018, с. 82], або конотативну [Демський 2019, с. 13]; прагматичну [Мельник 2001, с. 1]; комінкативну [Венжинович 2018, с. 109]; когнітивну [Венжинович 2018, с. 119; Мельник 2001, с. 1]; лінгвокультурологічну, реалізовану двома підфункціями, зокрема кумулятивною та директивною [Венжинович 2018, с. 38; Ужченко 2006, с. 149]; жанротвірну, текстотвірну, сюжетнотвірну, заголовкову [Ужченко В. Д. і Ужченко Д. В. 2007, с. 258–261; Важеніна 2018, с. 59–71] тощо. Зі зміщенням акцентів в розвитку фразеології – від класифікаційного підходу до функційно-семантичного та комунікативно-прагматичного – одні з функцій є більш актуалізованими сьогодні, інші – менше. Свідченням цього є авторські фраземи, які, усупереч твердженню про незмінність фразеологізму як такого, утворилися внаслідок різних трансформаційних процесів у їхньому компонентному складі, формі, структурі, зумовлених різними авторськими комунікативними й прагматичними настановами, тобто уподобаннями стосовно манери викладу матеріалу, вмінням зумисно приховати значущу інформацію, створити комічний ефект, здатністю донести до читача те відчуття, яке є щемливим для самого автора і водночас може вплинути на найпотаємніші закутки їхнього сприйняття як свідчення вияву естетичних смаків, без яких твори художньої літератури не мислимі. «Трансформуючи фразеологізми, автор згущує оцінну конотацію та їх смислові

відтінки» [Важеніна 2018, с. 56], що забезпечує надання цьому фразеологізму образності, емоційної насиченості, незвичності, які іноді більше зосереджують увагу читача, ніж використання будь-якого іншого тропу.

Термін *фразеологічні трансформації* розуміють як видозміни узуального компонентного складу фразеологічних одиниць (ФО) з метою актуалізації цих ФО в контексті, що зумовлюють зрушення в семантичній структурі слова [Давиденко і Бойко 2012, с. 30], чи експериментальної «гри» з компонентами ФО, яка «естетизує висловлення <...>, художньо увиразнює й насичує зміст тексту» [Важеніна 2018, с. 4], або ж як «стилістичний засіб, який полягає в цілеспрямованому оновленні семантики, модифікації структури традиційних ФО» [Гнатюк 1989, с. 8]. Усі наміри лінгвістів подати максимально точно робоче визначення фразеологічних трансформацій об'єднує засада відхилення від усталеного компонентного складу фразеологічної одиниці з неминучою супроводжувальною зміною семантики її самої – від ледь помітного значеннєвого відтінка до досить виражених змін з певною стилістичною метою.

Кількість видозмін фразеологізмів залежить від етапу і стану випрацювання проблеми, ступеня узагальнення фразеологічного значення, рівня конкретизації щодо вибраних параметрів тощо. Наприклад, М. М. Шанський виокремлював 8 різновидів змін, серед яких: 1) наповнення новим змістом ФО при збереженні лексико-граматичної цілісності; 2) лексико-граматичне оновлення ФО при збереженні семантики і основних рис структури (заміна компонента); 3) розширення компонентного складу новим словом; 4) використання як довільного поєднання слів; 5) утворення ФО за моделлю з використанням структури і окремих компонентів загальноозвученого звороту; 6) вживання сталого вислову як фразеологізму і як вільного поєднання слів; 7) вживання замість ФО його образу або змісту; 8) контамінація двох ФО; вживання поряд із ФО одного з його компонентів [Цитування за : Важеніна 2018, с. 42]. В. М. Телія більшою мірою зосереджувала свою увагу на структурі ФО і власне з опертям на неї вирізняла лише чотири способи видозмін: розширення компонентного складу; скорочення його; заміну іншим лексичним компонентом і синтаксичну перебудову [Телія 1996, с. 72–74].

Н. Д. Бабич з урахуванням комплексу різних аспектів аналізу ФО пропонує 15 способів. Серед них: 1) заміщення компонентів ФО; 2) випущення компонентів ФО; 3) скорочення ФО; 4) поширення ФО іншими словами; 5) зміна граматичної форми компонента; 6) авторське роз'яснення значення ФО; 7) введення вставних слів у ФО; 8) зміна місць компонентів у ФО; 9) нанизання ФО; 10) вживання лише частини загальнонародного ФО; 11) використання образу ФО; 12) вживання структурно-інтонаційної схеми загальнонародної ФО для утворення нового вислову; 13) утворення словосполучення, антонімічного усталеній ФО; 14) варіативність елемента фразеологічного контексту, необхідного для

реалізації значення ФО; 15) втрата ФО категоричності звучання через надання їй описового характеру [Цитування за Важеніна, 44].

І. С. Гнатюк об'єднує усі способи видозмін у два типи: семантичні та структурно-семантичні [Гнатюк 1989, с. 83–141], кожний з яких структурно-семантичний. Скажімо, до семантичних видозмін, тобто таких, які, з огляду на потребу актуалізації певної реалії в тому чи тому контексті, прогнозують зміну усталеної семантики ФО, уналежне власне семантичні трансформації та подвійну актуалізацію фразем [Гнатюк 1989, с. 84]. Серед структурно-семантичних трансформацій ФО, які передбачають якісні й кількісні зміни її структури, у результаті чого певною мірою змінюється й семантика ФО, вирізняє 5 різновидів, серед них: 1) лексична заміна компонентів ФО словами вільногожитку; 2) поширення фразеологізму; 3) фразеологічний натяк; 4) контамінація ФО; 5) еліipsis ФО [Гнатюк 1989, с. 108]. Такого поділу структурно-семантичних трансформацій з незначними доповненнями дотримується більшість дослідників. Наприклад, у лінгвістів М. Б. Якима і О. С. Пілька кількісний склад різновидів структурно-семантичних трансформацій той самий, єдине, що фразеологічний натяк замінено розгорнутою метафорою [Яким і Пілько 2005, с. 14]. С. А. Ганжа і Н. М. Сінкевич аналізують шість різновидів змін, виокремлюючи і фразеологічний натяк, і розгорнуту метафору [Ганжа і Сінкевич 2004, с. 222]. Л. Б. Давиденко і В. М. Бойко з-поміж названих способів не виділяють розгорнутої метафори [Давиденко і Бойко 2012, с. 31].

О. Г. Важеніна, на протипагу лінгвістам, засадничих принципів систематизування видозмін ФО яких ми торкалися, вважає за доцільне кваліфікувати як видозміну і фразеологічні варіації. Таким чином, мовознавець пропонує розглядати три способи авторських видозмін фразем: спосіб фразеологічної варіації, спосіб семантичної модифікації і спосіб структурно-семантичної трансформації, докладно характеризує особливості кожного [Важеніна 2018, с. 48]. По суті запропонований авторкою поділ докорінно не відрізняється від позицій більшості сучасних дослідників фразеологічних трансформацій, що зумовлено глибинними змінами, які лежать в основі цих процесів: якщо йдеться про зміну лише семантики при збереженні структури, то це або семантичні модифікації (чи просто модифікації), за О. Г. Важеніною, або семантичний тип трансформацій, за І. С. Гнатюк, Л. Б. Давиденко і В. М. Бойко, С. А. Ганжею і Н. М. Сінкевич та ін.; якщо йдеться про зміну структури, що, своєю чергою, впливає і на семантику, то це або трансформації, за О. Г. Важеніною, або структурно-семантичний тип трансформацій, за І. С. Гнатюк, Л. Б. Давиденко і В. М. Бойко, С. А. Ганжею і Н. М. Сінкевич та ін. Щодо фразеологічних варіацій, то це або окремий спосіб видозмін, за О. Г. Важеніною, або суміжне явище, яке слід відмежовувати від видозмін, за І. С. Гнатюк та ін. Кожен спосіб видозмін ФО об'єднує певні групи, а групи, своєю чергою, – прийоми, вирізнення яких оперте на певний сис-

тематизувальний чинник. Наприклад, усі структурно-семантичні трансформації залежно від особливостей змін, яких зазнає ФО, структуровано трьома групами: якісні зміни ФО; кількісні зміни ФО і структурні зміни ФО, а тоді кожна група об'єднує певні прийоми. Зокрема, до якісних змін О. Г. Важеніна уналежнює субституцію компонентів ФО; до кількісних – поширення ФО, усічення ФО, фразеологічний натяк, розгорнуту метафору, контамінацію, відфраземну деривацію; структурними змінами вважає синтаксичну інверсію, структурну інверсію, структурно-семантичну інверсію, синтаксичну трансформацію, дистантне розташування ФО [Важеніна 2018, с. 85].

Більшість лінгвістів – дослідників індивідуально-авторських видозмін фразеологічних одиниць – одноставні в тому, що серед усіх названих способів видозмін ФО структурно-семантичні перетворення стійких словосполучень є найбільш продуктивними, які забезпечують фраземі широкий діапазон своїх функційних можливостей, максимально підвищують інформативність художнього тексту [Гусейнова, 1997, с. 17; Свердан 2003, с. 28], сприяють емоційно-образному увиразненню описуваних реалій, що демонструє більший їхній фраземотвірний потенціал порівняно з іншими способами. Спробуємо простежити на фактичному матеріалі, дібраному з текстів оповідань і повістей Миколи Понеділка, особливості структурно-семантичних трансформацій фразеологізмів, визначити їх роль у передаванні почуттів, відчуттів – внутрішнього світу автора, якому чужина не замінила рідну Україну, для якого збереження традицій, дотримання «етнічних реалій побуту, звичаєвого укладу життя» [Супрун, 2007, с. 174] були найдорожчим скарбом.

Тема туги за далекою і водночас такою близькою серцю батьківщиною, милими і рідними ландшафтами, за збідованими різними перепеттями долі і водночас щирими, працьовитими людьми, які знали стільки лиха, страждань, клопоту, поневірянь, але не втратили почуття гідності, гордості, почуття належності до нації, яка любить свою землю, дбає про неї, захоплюється її красою, щедротами, нації, яка споконвіку працює на цій землі, береже її як святиню, нації, якій властиві велике людинолюбство, всепрощення й саможертвність, є лейтмотивом чи не усіх його творів. Але вияв цих почуттів в автора різний – залежно від жанру твору. Надзвичайною щирістю, відвертістю, хай іноді навіть сердитістю, але від натури добрістю, щедрістю, турботливістю, заповзятістю, готовими творити добро і тим добром змінювати світ наділяє мешканців описуваних місць, про яких повістує в оповіданні «Мішечок маку», у повістях «Зорепад», «Любисток на рану». А вже рівень майстерності у змалюванні перших життєвих університетів головних персонажів цих творів – малих Грицька і Корнелька, на дитячу долю яких випало стільки переживань, поневірянь, у показі «збоку» достовірних людських доль, трагізму часу, межових психологічних ситуацій [Супрун 2007, с. 63] перевершує всі очікування. Важливим засобом увиразнення цієї експресії слугують По-

неділкові фразеологізми, які демонструють максимальну образність, підвищену емоційність, неперевершеність у відтворенні національної самобутності. Передусім помітний авторський почерк в оказіональних фраземах, утворених у результаті однієї з названих видозмін. Досить часто репрезентованою є *субституція*, або цілеспрямована заміна компонента (одного чи двох) ФО словами вільного вжитку. До того ж компонент ФО може замінюватися одним словом, напр.: – *Та ж, дядьку, чув. Я вашу Оленку відтепер уже **третьою вулицею обминати*** (298) (пор.: **обминати десятою дорогою/вулицею** на позначення 'уникати зустрічі з кимось' (ФСУМ, 453)), або ж словосполученням, напр.: *А то дідову кицьку узяла [Оленка] за вовка – і, верескаючи не своїм голосом, зчинила крик **на цілий баштан*** (294) (пор.: **на весь світ** із семантикою 'несамовито' (ФСУМ, 632)). Аналіз цих та інших фразем, що постали внаслідок субституції, уможливує висновувати, з одного боку, про максимальне наближення оновленої семантики фразеологізму до реальностей життя, специфіки місцевості, побуту, особливостей характеру героїв описуваного твору, а з іншого – вносять той свіжий штрих до узвичаєного фразеологізму, який відразу зацікавлює читача, що і має на меті автор. Наведені приклади загалом, окрім нестандартності, оновленості семантики, яка впливає в результаті структурно-семантичних трансформацій, по-своєму засвідчують актуалізацію й просторових понять, що теж має на меті, очевидно, автор, пов'язуючи семантику субституентів з місцевістю, яку описує. Цього досягнуто заміною числівникового конкретизатора в першому реченні, і способу виконання дії, на що вказує замінений комплекс – у другому.

Дещо інше призначення субституції у випадку заміни дієслівного компонента. Зокрема, у ФО *сучаться у очі* (88) у реченні *А ще інші денно-нічно п'ють, а потім, розледацілі, вулицями бродять, кожному **сучаться у очі**, нахваляються, розмахуючи кулаками* (88) (пор.: **лізти в очі** зі значенням 'набридати комусь чим-небудь; приставати, чіплятися' (ФСУМ, 344)) дієслово *лізти* замінено на *сучаться*. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за ред. В. Бусела дієслово *сучитися* витлумачено як 'чіплятися, набридливо лізти до кого-небудь' (ВТССУМ, 1419). Таким чином, маємо подвійну актуалізацію передаваної авторською фраземою дії – за рахунок самої ФО і заміненого дієслівного компонента, який по суті самостійно здатен виражати те, що експлікує ФО.

У межах структурно-семантичних трансформацій з метою припасування фразем до умов контексту, як уже згадувалось, мовознавці виокремлюють прийоми структурної трансформації, до яких відносять: 1) фразеологічну інверсію; 2) синтаксичну трансформацію (зокрема, перетворення фраземи в ускладнювальну структуру в межах простого речення чи предикативну частину – у межах складного); 3) дистантне розташування компонентів ФО [Важеніна 2018, с. 204]. Характерною рисою авторського викладу Миколи Понеділка для досягнення

особливої експресивності є поєднання структурно-семантичних трансформацій зі структурними. Особливо поширеним явищем є *інверсія* компонентів ФО, яка супроводжує майже кожен структурно-семантичну видозміну, зокрема й субституцію, напр.: *по селі роздзвонювати* (пор.: **роздзвонювати по світу**, тобто 'розголошувати, афішувати' (Duden, 286): ...*вони [трійко Тихих] невідь які вигадки вимудровують і по селі роздзвонюють...* (294). Заміна лексичного компонента у складі фраземи, та ще й переміщення його в нетипове для нього місце привертає увагу своєю незвичкістю, нетрадиційністю і в такий спосіб актуалізує дії, які характеризують описуваних персонажів.

Трапляється також поєднання субституції із *синтаксичною трансформацією*, тобто переформатуванням авторської ФО з уже заміненним елементом у більш складну синтаксичну структуру (відокремлене означення, відокремлену обставину, підрядну частину тощо), що, з одного боку, увиразнює інформаційний план ФО [Важенина 2018, с. 211], а з іншого – посилює ефект вплітання цієї фраземи в контекст. У реченні *Звичайно, Гриць, до живця вражений такими словами, кинувся на задаву* (322) авторський фразеологізм *до живця вражений* (пор.: **проймати до живця** зі значенням 'дуже хвилювати, турбувати, дошкуляти' (ФСУМ, 573)) постав унаслідок спершу субституції дієслівного компонента як якісної структурно-семантичної зміни, потім трансформації конструкції із цим субституційним компонентом у відокремлене означення, де аналізований субституційний компонент перевтілюється у дієприкметник, і, нарешті, інверсії компонентів перевтіленої структури.

Іншим різновидом структурно-семантичних трансформацій є *поширення* компонентного складу узуальної фраземи лексичною одиницею (чи кількома лексичними одиницями), що зумовлює збільшення кількості складників. Додаванням до усталеної структури ФО додаткового елемента, який зазвичай містить певну, приховану відповідно до загальної настанови інформацію, і таким чином розмиванням меж самої ФО автор домагається зв'язування аналізованої фраземи з контекстом, де повною мірою і має можливість реалізуватися семантика цієї фраземи. Традиційно залежно від місця розташування поширювального компонента вирізняють три різновиди поширення: 1) препозиційне; 2) інтерпозиційне і 3) постпозиційне. Дібраний фактичний матеріал засвідчує переважання інтерпозиційного поширення. До того ж це інтерпозиційне поширення може бути однослівним, двослівним чи трислівним і стосуватися як одного з компонентів ФО, так і кількох. У фраземі *пробувати свого щастя* (пор.: **пробувати щастя** із семантикою 'відважитися на щось, сподіваючись на успіх' (ФСУМ, 685)) означення *свого* поширює один компонент – іменник *щастя*. Поширення іменникового компонента узгодженим означенням, вираженим присвійним займенником, дещо розмиває межі узуального фразеологізму, проте і вносить певну додаткову інформацію – дію (за контекстом, вмовляння старого не ізольовуватися від

світу і виходити з хати «на погутірки») виконує наступний з описуваних персонажів, напр.: – *А мух у вас, діду, нема, – наймолодший пробує свого щастя* (89). Ще більше це вплітання відчутне у фразеологічній трансформації *снувати на нього* [старого] *згубні думки* (пор.: **снувати думки**, або 'обдумувати щось, думати над чим-небудь' (ФСУМ, 673)) у реченні *Десь зо два тижні [хвороба] снувала на нього* [старого] *згубні думки* (82), де поширення зазнає кожен з елементів ФО: дієслівний компонент – додатком *на нього*, іменниковий компонент – означенням *згубні*. Вклинення вже двох слів, до того ж залежних від різних компонентів, ще більше «вплітає» фразему в контекст. А семантика слова *снувати* балансує між, з одного боку, фразеологічно не зумовленим варіантом цього слова, проте сформованим на основі перенесення значення за подібністю виконуваних дій, пор.: 'намотувати (пряжу на мотовило)' (ВТССУМ, 1352), свідченням чого і є власне додаток-поширювач, а з іншого – фразеологічно зумовленим, свідченням чого слугує узуальний фразеологізм. Таке балансування семантики стрижневого слова в результаті поширення ФО як різновиду фразеологічних трансформацій, супроводжуване персоніфікацією, приховує фразему в контексті, від чого ефект незвичності збільшується, що і сприяє актуалізації цього фрагмента.

Ще одним прикладом подвійного інтерпозиційного поширення обох компонентів ФО є вислів *зуби свої з бащтану не повизбируєш* (пор.: **і зубів не позбирати**, або 'дуже сильно' (ФСУМ, 531), напр.: – ...*Тебе палицею поцупити ще хватить в мене духу. Як захмелю, як опережу – зуби свої з бащтану не повизбируєш!* (329). На нашу думку, значну роль у створенні додаткової виразності переданої характеристики відіграє словотворчий засіб **пови-**, за допомогою якого автор утворив дієслово **повизбирувати**. Річ у тім, що подвійний префікс **пови-**, окрім основного призначення – виражати дистрибутивність [Городенська 2004, с. 240], здатен експлікувати відтінок інтенсивності. А отже, з урахуванням цього можна висновувати про помноження експресії від створюваної характеристики виконуваної дії. Зауважмо, що в дібраному фактичному матеріалі маємо й інші подібні приклади (про них йтиметься далі), де словотворчі афікси слугують засобами удокладнення образності, що надалі цілком може слугувати підставою для виокремлення і словотвірного рівня як самостійної підгрупи структурно-семантичних трансформацій фразеологізмів.

Постпозиційне поширення ФО репрезентовано в авторському новотворі *сушити голови невеселими думками* (пор.: **сушити (собі) голову** зі значенням 'напружено думати, роздумувати над чимось, шукаючи розв'язання якихось проблем' (ФСУМ, 701)) у реченні *Всі сушили голови невеселими думками* (343). Склад узуальної фраземи поширено об'єктом разом із залежним означенням. Такий варіант фразеологізму репрезентує ще один засіб образності, експресії у фраземотворенні Миколи Понеділка – зумисно створений плеоназм, який сприяє концентруванню більшої уваги читача

до описуваних реалій, удокладнює необхідні елементи чи фрагменти тексту, посилює його емоційність. Плеоназмом як стилістичним засобом підсилення передаваної інформації з метою впливу на читача, важливість якого в текстах художніх творів, на думку багатьох лінгвістів [Книш 2015; Коломійцева 2009], є беззаперечною, часто послуговується автор. Зокрема, імпліцитно вираженням є плеоназм і у фразеологічному новотворі *із тобою христарадничати по під хати пішов* (пор.: **ходити з торбою по хатах** зі значенням ‘жебрати, просити милостиню’ (ФСУМ, 280)), напр.: *А коли б швендяв по вулицях – напевно б із торбою христарадничати по під хати пішов* (88).

У результаті постпозиційного поширення із супроводжувальною інверсією утворився фразеологізм *не лишилося й сліду, і зернини для розводу* (пор.: **і сліду не лишилося** зі значенням ‘щось безслідно зникло, назавжди забулося і т. ін.’ (ФСУМ, 341)), напр.: *Коли б це Грицькова влада, він би всіх їх [кавуни] до одного порозбивав, виплюндрував, – та ще так, щоб із них не лишилося й сліду, і зернини для розводу* (319). Інверсія в цьому випадку, окрім актуалізації заперечення, зумовлена ще й продовженням однорідного ряду.

Авторські фраземи з препозиційним поширенням компонентного складу значно поступаються за частотою утворення інтерпозиційним і постпозиційним. Прикладом такої одиниці може слугувати *кулаком до пуття носа витру* (пор.: **втирати носа** із семантикою ‘покарати, провчити кого-небудь’ (ФСУМ, 136)), напр.: *– Я йому кулаком і до пуття носа витру і ребра поряхую* (326). Інверсовану узуальну фразу поширено залежними від дієслівного компонента додатком, що вказує на засіб виконання дії, і обставиною міри і ступеня.

Третім різновидом структурно-семантичних трансформацій, засвідчених у дібраному фактичному матеріалі, є *фразеологічний натяк*, який полягає «в авторському використанні семантично збагачених фразеологічних значенням слів, або сюжетного образу ФО як згадки про загальновідомий фразеологізм» [Важеніна 2018, с. 150]. Микола Понеділок, як письменник, який з неймовірною ніжністю і пошаною ставиться до рідної мови, який надзвичайно любить експериментувати зі словом, який відчуває всі фібри душі читача і знає, яких слів дібрати, як конструкцію «спроєктувати», щоб зміст її легко, прозоро досягнув цієї душі, викликав мимовільний трем від влучності висловлювання, часто вдається до цього різновиду структурно-семантичних трансформацій. Серед найбільш яскравих:

– *за спиною снігом віє* (пор.: **холод пробіг по спині** зі значенням ‘комусь стає дуже неприємно, моторошно, страшно’ (ФСУМ, 406)), напр.: *– Не гарячися, сину. – Я не гарячуся. І мені вже не гаряче, а по спині холод пробігає. Прудко холод пробігає. А у вас, мамо, за спиною снігом не віє?* (169);

– *як у горобця сала* (пор.: **як у kota сілз**, тобто ‘мало’ (СФС, 69; СФАУМ, 299)): *Он одного тут багатія звуть Тямуцим, а розуму в нього, як у горобця сала...* (293);

– *мати не комашину снагу* (пор.: **на комариний ніс** зі значенням ‘дуже мало, незначною мірою’ (ФСУМ, 437)), напр.: *Чи треба ще зашкарублх дідових рук йому [Грицькові] на поміч? Та ж він, Гриць, не комашину снагу має!* (316);

– *апчхи тому всьому ціна* (пор.: **гріш ціна**, тобто ‘хто-небудь або що-небудь нічого не варте, нічого не значить’ (ФСУМ, 758)), напр.: *Та як до неї [смерті] не примиллюся – апчхи тому всьому ціна. До неї не піддобришся* (84);

– *у розумні не шийся* (пор.: **пошитися в дурні**, або ‘дати себе обдурити’ (ФСУМ, 553)), напр.: *– Ти так дуже у розумні не шийся. І не стріпуй із невдоволення своєю нерозчисаною чуприною* (296).

Цікавим прикладом *фразеологічного натяку* слугує авторська ФО *скалити очі* (пор.: **скалити зуби**, тобто ‘дуже сміятися, перев. без очевидної причини’ (ФСУМ, 654)) у реченні *І він [Грицько], потягнувши усім тілом, заскалив очі до вранішнього сонця. І пристукнув ногою. А тоді як вибухне якимсь дикунським окликом: – Агу-у!* (298). Загалом у тлумачному словнику української мови дієслово *скалити* в поєднанні з іменником *очі* (око) має значення ‘злегка прикривати повікою, повіками (око, очі); трохи примружувати їх’ (ВТССУМ, 1326). Проте з контексту зрозуміло, що в наведеній ілюстрації радше йдеться про щасливі очі дитини, які настільки випромінюють радість, безтурботність, захоплення чудовою природою, що просто сміються до сонця. Тому й у М. Понеділка головний персонаж повісті «Зорепад» Грицько *скалить очі* до вранішнього сонця. Імпліцитно тут теж можна вбачати використання плеоназму.

Окрім авторських стійких висловів, утворених у результаті структурно-семантичних чи структурних трансформацій у межах однієї фраземи, подибуємо й конструкції, що постали внаслідок об’єднання двох (зрідка трьох) ФО або їх частин у складі однієї фраземи, яке називають *контамінацією*. Контамінація як різновид структурно-семантичних трансформацій супроводжується різними семантичними та/або формальними змінами ФО як складників, що і має на меті автор для збільшення рівня експресивності розповіді. Яскравим прикладом застосування цього прийому є авторська фраза *кресати блискавки очима* (пор.: **метати блискавки з очей** зі значенням ‘поглядом виражати гнів, обурення, незадоволення; сердито дивитись’ (ФСУМ, 385) і **кресати очима** із семантикою ‘гнівно сердито дивитися, поглядати’ (ФСУМ, 312)), напр.: *Він [Корнелюк] приголомшений, він, скривившись і **кресачи блискавки очима**, призро міряє з ніг до голови свого неприятеля* (207). Окрім контамінації як кількісної структурно-семантичної зміни, ФО зазнала ще й синтаксичної трансформації як структурної зміни – перетворення у відокремлену обставину, виражену дієприслівниковим зворотом.

Примітно, що на саму контамінацію нечасто можна натрапити у текстах аналізованих повістей Миколи Понеділка. Зазвичай контамінація поєднується з іншими структурно-семантичними змінами, що, на нашу думку, і становить особливу рису фра-

земотворення Миколи Понеділка. Комбінування в одній фраземі різних груп з різними прийомами структурно-семантичних видозмін – від двох до чотирьох-п'яти – відображає надзвичайну глибину передусім вкладеної інформації, а також неймовірну образність, неповторність стилю викладу автора. Спробуємо розглянути такі ФО, ієрархічно об'єднавши їх з урахуванням кількості і різновиду прийомів таких змін.

1. Фраземи, утворені в результаті комбінування двох структурно-семантичних прийомів (із супроводжувальними структурними змінами чи без них):

1) субституція + контамінація, супроводжувані інверсією: *кидати зизуватим оком* (пор.: **кидати оком** зі значенням 'час від часу дивитися, поглядати на кого-, що-небудь' (ФСУМ, 292) і **дивитися косо** на позначення 'виявляти незадоволення ким-, чим-небудь, недовіру, відразу у ставленні до когось' (ФСУМ, 197)), напр.: *І хоч навколо така несправедливість твориться, хоч усі погрожують йому [Грицькові] або зизуватим оком на нього кидають <...> – він сльози не пустить* (319);

2) субституція + поширення, зокрема:

а) субституція + поширення, супроводжувані інверсією у поширеній частині, яка, як ще одна нанизувана трансформована фразема, сформувала з основним дієслівним компонентом першої фраземи однорідний ряд: *бавиться словами, на вітер їх кидає* (пор.: **кидатися словами**, тобто 'говорити, обіцяти що-небудь безвідповідально, несерйозно, необдумано' (ФСУМ, 293); **не кидати слів на вітер** зі значенням 'не говорити щось небезпідставно, безвідповідально, необґрунтовано' (ФСУМ, 293)); автор зумисне використовує антонімі фраземи, до того ж з однаковими компонентами (кидати, словами/слів) в одному однорідному ряді, для оригінальності створення ампліфікації. Протилежність значення нанизуваних фразем усуває опусканням у другій з них заперечної частки *не*, а спорідненість слів в обох ФО – субституцією: «*Чи додержить Тямуций слова? Чи ж уміє він говорити щиросердечно? А може, тільки бавиться словами, на вітер їх кидає?!*» (339);

б) субституція + поширення, супроводжувані синтаксичною трансформацією, зумовленою субституцією дієслова *молотити* дієсловом *трудити*, яке потребує залезного від нього іменника в іншій відмінковій формі, аніж в узуальній ФО: *трудіть собі язики на здоров'я* (пор.: **молотити язиком** зі значенням 'говорити непотрібне' (ФСУМ, 404)), напр.: *Інші на це лише насмішувато зауважували, мовляв, з нічого робити **трудіть собі язики на здоров'я**: теля мудрує – та вовк усе-таки його перехитрує* (342–343);

в) подвійна субституція + поширення: у *білий день із свічкою заледве чи надибаси* (пор.: **хоч удень із свічкою не знайдеш** із семантикою '1. Важко чи неможливо щось відшукати. 2. Що-небудь дуже рідкісне, виняткове' (ФСУМ, 268)), напр.: *Палазя має Петрунька – на рік старшого від Гриця – але ж якого пестунчика, недотику й рюмсу! – іншого такого **із свічкою у білий день заледве чи надибаси*** (295);

г) подвійна субституція + поширення, супроводжувані інверсією та синтаксичними трансформаціями (зміна відмінкової форми керованого іменника, спричинена субституцією дієслівного складника + перевтілення невідокремленого означення одночасно із субституцією у відокремлене): *засилати погляд, гостріший від стріли* (пор.: **кидати недобрим поглядом** зі значенням 'поглядом виражати осуд кого-небудь за певні вчинки, дії, поведінку' (ФСУМ, 293)), напр.: *– Немає спасу від цього бешкетника! – желіпає вона [Палазя Тиха] не сюди, на вулицю, а, здається, аж кудись до яру і **засилає Грицькові погляд, гостріший від стріли*** (324);

3) субституція + подвійне поширення: *як шапиль, діривить твою душу* (пор.: **рвати душу** зі значенням 'викликати страждання, душевний біль; завдавати мук' (ФСУМ, 595)), напр.: *– Бачу, ти вдався в тугу; вона, як **шапиль, діривить твою душу*** (207);

4) усічення (або еліпсис) + поширення: *із злості міниться* (пор.: [аж] **мінитися в лиці** зі значенням 'набувати незадоволеного, часом нездорового і т. ін. виразу (обличчя) у зв'язку з чим-небудь; переживати, нервувати, червоніти, бліднути і т. ін.' (ФСУМ, 391)), напр.: *Сердитий він [дід], напирскливий – щось скажеш не туди – і вже він **із злості міниться*** (89) або *під носом як слід не висохло* (пор.: **ще молоко під носом не висохло** зі значенням 'недосвідчений, молодий, непрофесійний' (ПАУСФС, 108)), напр.: *– ...Ще рано тобі парубкувати. Ще **під носом у тебе як слід не висохло*** (296–297);

5) усічення (або еліпсис) + контамінація: *на пусті слова мастак* (пор.: **пусті слова** зі значенням 'непотрібні, беззмістовні, не варті уваги висловлювання' (ФСУМ, 664) і **мастак на всі** (всякі) **штуки** зі значенням '1. Дотепна, вигадлива людина. 2. Той, хто здатен на погані, підступні, нечесні вчинки' (ФСУМ, 364)), напр.: *– ...То ти його [Тямушого] **не бійся. Він на пусті слова мастак*** (303).

II. Фраземи, утворені внаслідок комбінування трьох структурно-семантичних видозмін (із супроводжувальними структурними змінами чи без них):

1) субституція + потрійне поширення + фразеологічний натяк, супроводжувані синтаксичними трансформаціями, спричиненими зміною синтаксичних функцій компонентів фраземи: *кожна скалка скла гнівним лискотом прошиває* (пор.: **прошивати очима** із семантикою 'суворо пильно оглядати когонебудь' (ФСУМ, 577)), напр.: *О, ті очі, їх наче хтось поспивав склом потовченим, і **кожна скалка скла гнівним лискотом усе навколишнє прошиває*** (247);

2) подвійна субституція + поширення + фразеологічний натяк, супроводжувані синтаксичними трансформаціями, зумовленими з огляду на субституцію дієслівного компонента змінами відмінкової форми керованого іменника: *невідь-скільки зірок в очах переіскрилося* (пор.: іскри з очей сиплються (летять, скачуть) '1. Дуже сильно (вдарити)' (ФСУМ, 276)), напр.: *Завіщо вона [мати] **молоснула Корнелька так у лице, що йому аж невідь-скільки зірок в очах переіскрилося?*** (255);

3) субституція + поширення + контамінація: *не з одного келиха скуштувати горя* (пор.: **сърб-**

нути лиха [горя] зі значенням ‘перенести чимало труднощів; набідуватися’ (ФСУМ, 704) і **випити гірку** (повну) **чашу** (ківш) [лиха] зі значенням ‘зазнати повною мірою багато горя, страждань, клопоту, неприємностей’ (ФСУМ, 79)), напр.: – *Видко. Не заховати тобі журу душевну. Ти, так виглядаєш, не з одного келеха скуштував горя* (207);

4) субституція + поширення + контамінація, супроводжувані синтаксичними трансформаціями: *і нестримний потік з уст прорвався на голову* (пор.: **зриватися з язика** (з вуст) зі значенням ‘швидко, спонтанно промовлятися (про слова)’ (ФСУМ, 272) і **посилати** [всі] **громи і блискавки на голову** зі значенням ‘із роздратуванням, гнівом говорити про кого-небудь; лаяти когось’ (ФСУМ, 547)), напр.: – *А, не заступайтеся за бузувіра! – І нестримний потік прорвався з уст Тихої вже на голову сусідки* (294).

Висновки. Дібраний фактичний матеріал засвідчує достатню репрезентованість авторських фразем, утворених унаслідок різних прийомів структурно-семантичних трансформацій, зокрема субституції, поширення, фразеологічного натяку, контамінації. Проте специфіку фразеотворчості Миколи Понеділка становить метод комбінування

цих прийомів в одній авторській фраземі. Вирізно-но стійкі конструкції з комбінуванням двох і трьох структурно-семантичних прийомів. Найбільш чисельними і різнобічними є авторські фразеологізми, які постали внаслідок поєднання двох прийомів (субституція + контамінація, субституція + поширення, субституція + фразеологічний натяк, усічення + поширення, усічення + контамінація). Іншою характерною рисою авторського фразеотворення є особлива роль структурних змін структурно-семантичних трансформацій, які супроводжують прийоми якісних і кількісних змін, використання плеоназму (імпліцитного чи експліцитного) як стилістичного засобу для підсилення експресивності ФО.

Дослідження утворених внаслідок структурно-семантичних трансформацій фразем дало змогу бодай частково зануритися у внутрішній світ Миколи Понеділка з метою збагнути геній його таланту, побачити ту проникливість, з якою змальовує своїх героїв, відчуту ту тугу за рідною землею з далекого заокеанія, яка лейтмотивом проходить через усю його творчість і яку помітно в кожному влучно дібраному слові, в кожному вдало і тонко побудованому вислові, в кожному бережно створеному образі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л. Г., Ужченко В. Д. Индивидуально-авторские видозміни у сфері фразеології. *Українське мовознавство*. 1979. № 7. С. 55–63.
2. Білоноженко В. М. Фразеологічне значення та способи його розробки в словнику. Способи тлумачення фразеологічного значення. *Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів*. Київ: Наукова думка, 1989. С. 12–82.
3. Важеніна О. Г. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2018. 309 с.
4. Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та культурологічний аспекти: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2018. 503 с.
5. Гавриш М. М. Особливості формальних змін фразеологізмів при контамінаційному фразеотворенні. *Мовознавство*. 1988. № 4. С. 45–50.
6. Ганжа С. А., Сінкевич Н. М. До питання про трансформацію усталених фразеологізмів в епістолярних текстах українських письменників-класиків. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 49, т. 1. С. 222–224.
7. Гнатюк І. С. Семантичні трансформації фразеологічних одиниць у мові сучасної української художньої прози. Структурно-семантичні трансформації фразеологізмів у мові сучасної української художньої прози. *Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів*. Київ: Наукова думка, 1989. С. 83–141.
8. Городенська К. Г. Дієслово. Іван Вихованець, Катерина Городенська. Теоретична морфологія української мови. Київ: Пульсари, 2004. С. 217–297.
9. Гусейнова Т. С. Трансформация фразеологических единиц как способ реализации газетной экспрессии: на материале центральных газет 1990–1996 гг. : дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Махачкала, 1997. 188 с.
10. Давиденко Л. Б., Бойко В. М. Авторські модифікації фразеологічних одиниць у художньому мовленні. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Філологічні науки*. 2012. № 2. С. 30–33.
11. Демський М. Українська фраземіка: дериваційна база, семантико-граматичні особливості: монографія / упор. О. Демська, М. Яким. Дрогобич: Посвіт, 2019. 340 с.
12. Книш О. В. Плеоназм як інструмент ігрового дискурсу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Філологічні науки*. 2015. Вип. 40. С. 110–114.
13. Коломійцева В. В. Явище плеоназму в українському синтаксисі. *Українська мова*. 2009. № 1. С. 33–39.
14. Кушлик О. П. Обмеженість континууму словотвірних значень відсубстантивних дієслів асоціативно-метафоричної мотивації в українській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2017. № 7. С. 97–103.
15. Мельник Л. В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2001. 18 с.

16. Погрібна Т. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Гуманітарна наука в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2014. № 29. С. 380–389.
17. Свердан Т. П. Усечення як тип структурно-семантичного варіювання і спосіб трансформації у фразеології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2003. 267 с.
18. Супрун В. М. Творча індивідуальність Миколи Понеділка-епіка: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Вінниця, 2007. 190 с.
19. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
20. Ужченко В. Д. Нові лінгвістичні парадигми «концепт – фразеологізм – мовна картина світу». *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.
21. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 494 с.
22. Яким М., Пілько О. Семантичні і структурно-семантичні трансформації фразем у поемі Івана Франка «Мойсей». *Яким М., Пілько О. Фраземіка поеми Івана Франка «Мойсей»*. Дрогобич: Коло, 2005. С. 7–23.

REFERENCES

1. Avksentiev L. H., Uzhchenko V. D. (1979) Individualno-avtorski vydozminy u sferi frazeologii [Individual and authoral changes in the field of phraseology]. *Ukrainske movoznavstvo*. № 7. S. 55–63 [in Ukrainian].
2. Bilozhenko V. M. (1989) Frazeologichne znachennia ta sposoby yoho rozrobky v slovnyku. Sposoby tlumachennia frazeologichnoho znachennia [Phraseological meaning and methods of its development in the dictionary. Ways of interpreting phraseological meaning]. *Bilozhenko V. M., Hnatiuk I. S. Funktsionuvannia ta leksykohrafichna rozrobka ukrainskykh frazeologizmiv*. Kyiv: Naukova dumka, S. 12–82 [in Ukrainian].
3. Vazhenina O. H. (2018) Avtorska transformatsiia zahalnonarodnykh frazeologizmiv u khymeranii prozi Yevhena Hutsala [The Author's Transformations of the National Phraseological Units in Yevhen Gutsalo's Whimsical Prose]. (Dysertatsiia kandidata filolohichnykh nauk). Vinnytsia. 309 s. [in Ukrainian].
4. Venzhynovych N. F. (2018) Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy: kohnityvnyi ta kulturolohichnyi aspekty [Phrasemes of the Ukrainian Literary Language: Cognitive and Linguistic Culturological Aspects]. (Dysertatsiia doctora filolohichnykh nauk). Kyiv. 503 s. [in Ukrainian].
5. Havrysh M. M. (1988) Osoblyvosti formalnykh zmin frazeologizmiv pry kontaminatsiinomu frazemotvorenni [Special features of formal changes of phraseological units in the contaminative idiomatic formation]. *Movoznavstvo*. № 4. S. 45–50 [in Ukrainian].
6. Hanzha S. A., Sinkevych N. M. (2004) Do pytannia pro transformatsiiu ustalenykh frazeologizmiv v epistoliarnykh tekstakh ukrainskykh pysmennykiv-klyasykiv [On transformation of fixed phrases in the epistolary texts of Ukrainian classic writers]. *Kultura narodov Prychernomorja*. № 49, t. 1. S. 222–224 [in Ukrainian].
7. Hnatiuk I. S. (1989) Semantychni transformatsii frazeologichnykh odynts u movi suchasnoi ukrainskoi khudozhnoi prozy. Strukturno-semantychni transformatsii frazeologizmiv u movi suchasnoi ukrainskoi khudozhnoi prozy [Semantic transformations of phraseological units in the language of modern Ukrainian fiction. Structural and semantic transformations of phraseology in the language of modern Ukrainian fiction]. *Bilozhenko V. M., Hnatiuk I. S. Funktsionuvannia ta leksykohrafichna rozrobka ukrainskykh frazeologizmiv*. Kyiv: Naukova dumka. S. 83–141 [in Ukrainian].
8. Horodenska K. H. (2004) Diieslovo [The Verb]. *Ivan Vykhoanets, Kateryna Horodenska. Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy*. Kyiv: Pulsary. S. 217–297 [in Ukrainian].
9. Guseynova T. S. (1997) Transformatsiia frazeologicheskikh edynits kak sposob realizatsii gazetnoy ekspressii: na materiale tsentralnykh gazet 1990–1996 gg. [Transformation of phraseological units as a way to realize newspaper expression: on the material of central newspapers of 1990–1996]. (Dysertatsiia kandidata filologicheskikh nauk). Makhaachkala. 188 s. [in Russian].
10. Davydenko L. B., Boiko V. M. (2012) Avtorski modyfikatsii frazeologichnykh odynts u khudozhnomu movleni [Author's modifications of phraseological units in literary speech]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Seriia: Filolohichni nauky*. № 2. S. 30–33 [in Ukrainian].
11. Demskyi M. (2019) Ukrainska frazemika: deryvatsiina baza, semantyko-hramatychni osoblyvosti [Ukrainian phrasemes: derivational basis, semantic and grammatical features] / upor. O. Demska, M. Yakym. Drohobych: Posvit. 340 s. [in Ukrainian].
12. Knysh O. V. (2015) Pleonazm yak instrument ihrovoho dyskursu [Pleonasm as a tool of game discourse]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Seriia: Filolohichni nauky*. Vyp. 40. S. 110–114 [in Ukrainian].
13. Kolomitseva V. V. (2009) Yavyshche pleonazmu v ukrainskomu syntaksysi [The phenomenon of pleonasm in Ukrainian syntax]. *Ukrainska mova*. № 1. S. 33–39 [in Ukrainian].
14. Kushlyk O. P. (2017) Obmezhenist kontynuumu slovotvirnykh znachen vidsubstantyvnykh diiesliv asotsiatyvo-metaforychnoi motyvatsii v ukrainskii movi [Limited continuity of word-forming meanings of substantive verbs of associative and metaphorical motivation in the Ukrainian language]. *Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. № 7. S. 97–103 [in Ukrainian].

15. Melnyk L. V. (2001) Kulturno-natsionalna konotatsiia ukrainskykh frazeolohizmiv [Cultural and national connotation of Ukrainian phraseology]. (Avtoreferat dysertatsii kandydata filolohichnykh nauk). Donetsk. 18 s. [in Ukrainian].
16. Pohribna T. (2014) Osoblyvosti funktsionuvannia frazeolohichnykh odynyts u khudozhnomu teksti [Specialeatures of the functioning of phraseological units in literary texts]. *Humanitarna nauka v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. Kyiv. № 29. S. 380–389 [in Ukrainian].
17. Sverdun T. P. (2003) Usichennia yak typ strukturno-semantychnoho variuvannia i sposib transformatsii u frazeolohii [Truncation as a type of structural and semantic variation and a way of transformation in phraseology]. (Dysertatsiia kandidata filolohichnykh nauk). Chernivtsi. 267 s. [in Ukrainian].
18. Suprun V. M. (2007) Tvorchia indyvidualnist Mykoly Ponedilka-epika [Creative manner of Mykola Ponedilok as an epicist]. (Dysertatsiia kandidata filolohichnykh nauk). Vinnytsia. 190 s. [in Ukrainian].
19. Teliya V. N. (1996) Russkaya frazeologiya. Semanticheskyy, pragmaticheskyy i lingvokulturologicheskyy aspekty [Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kultury». 288 s. [in Russian].
20. Uzhchenko V. D. (2006) Novi linhvistychni paradyhmy «kontsept – frazeolohizm – movna kartyna svitu» [New linguistic paradigms “concept – phraseology – linguistic picture of the world”]. *Skhidnoslovianski movy v yikh istorychnomu rozvytku*: zb. nauk. prats. Zaporizhzhia. S. 146–151 [in Ukrainian].
21. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. (2007) Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy [Phraseology of the modern Ukrainian language]: navch. posib. Kyiv: Znannia. 494 s. [in Ukrainian].
22. Yakym M., Pilko O. (2005) Semantychni i strukturno-semantychni transformatsii frazem u poemi Ivana Franka «Moisei» [Semantic and structural-semantic transformations of phrasemes in Ivan Franko’s poem «Moses»]. *Yakym M., Pilko O. Frazemika poemy Ivana Franka «Moisei»*. Drohobych: Kolo. S. 7–23 [in Ukrainian].

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / укл. В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
2. ПАУСФС – Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів / Авт.-уклад.: Т. А. Береза, Л. М. Коцюк, О. С. Кулинський. Львів: БаК, 2011. 400 с.
3. СФАУМ – Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови. Вид. 3-є, доп. Київ: Довіра, 2006. 349 с.
4. СФС – Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів / за ред. В. О. Винника. Київ: Рад. школа, 1988. 200 с.
5. Duden – Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag

DICTIONARIES

1. СФУМ – Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy [Dictionary of phraseology of the Ukrainian language] / uкл. V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka, 2003. 1104 s. [in Ukrainian].
2. ПАУСФС – Praktychnyi anhlo-ukrainskyi slovnyk frazeolohichnykh synonymiv [Practical English-Ukrainian dictionary of phraseological synonyms] / Avt.-uklad.: T. A. Bereza, L. M. Kotsiuk, O. S. Kulynskyi. Lviv: BaK, 2011. 400 s. [in Ukrainian].
3. СФАУМ – Kalashnyk V. S., Koloiz Zh. V. Slovnyk frazeolohichnykh antonimiv ukrainskoi movy [Dictionary of phraseological antonyms of the Ukrainian language]. Vyd. 3-ye, dop. Kyiv: Dovira, 2006. 349 s. [in Ukrainian].
4. СФС – Kolomiiets M. P., Rehushevskyye Ye. S. Slovnyk frazeolohichnykh synonymiv [Dictionary of phraseological synonyms] / za red. V. O. Vynnyka. Kyiv: Rad. shkola, 1988. 200 s. [in Ukrainian].
5. Duden – Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2002. 955 S. [in German].

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Понеділок М. Зорепад. Торонто, Онтаріо: Накладом вид-ва «Гомін України», 1969. 475 с.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Ponedilok M. (1969) Zorepad [Starfall]. Toronto, Ontario: Nakladom vyd-va «Homin Ukrainy». 475 s. [in Ukrainian].

AUTHOR’S PHRASEMES OF MYKOLA PONEDILOK AS «A MEANS OF PLUNGING INTO THE INNER WORLD, WHERE MEMORIES OF UKRAINE ARE PRESERVED» (V. SUPRUN)

Abstract. The article addresses the issue of the formation of author’s phrasemes due to phraseological transformations and considers these phrasemes as a means of expressing the author’s inner world with his thoughts, worries, joys and pains. The study is based on the work of a famous Ukrainian writer – a diaspora representative – Mykola Ponedilok, in particular his collection of stories “Zorepad”. The phraseological transformation-related

issues raised by researchers are analyzed, in particular, the state of development of theoretical foundations of such changes within phraseological units is specified, the best-known mechanisms of systematization are considered, phraseological transformations are distinguished from other related phenomena. General transformation-causing factors are outlined. It is substantiated that the most important of them is the need to actualize literary speech, determined by the general guideline of a work (its genre, ideological and literary orientation), the ensured connection of a phraseological unit with the context, which determines the semantic integrity of perception of a phraseological unit and informativeness of the whole text, author's preference for the use of language tools. Following the majority of researchers, three types of changes within phraseological units are identified: phraseological variations, phraseological modifications and phraseological transformations. Special features of each of them are described.

Taking into account the stated topic, methods of structural-semantic phraseological transformations represented in Mykola Ponedilok's collection «Zorepad» are analyzed. The degree of originality of the phrasemes formed as a result of these changes is determined, the productivity of phrase-forming processes is traced, the peculiarities of expressing the author's emotional experiences, his boundless longing for the homeland are clarified.

The analysis of the selected factual material allowed to conclude about a sufficient representation of the author's phrasemes formed as a result of various methods of structural-semantic transformations, including substitution as a qualitative change, distribution, phraseological hint, contamination as quantitative changes and phraseological inversion and syntactic transformation as a type of structural changes. However, it is noted that the specificity of Mykola Ponedilok's phrase-formation consists in the method of combining these techniques in one author's phraseme.

Keywords: phraseology, phraseme, phraseological unit (PhU), phraseological transformations, modification, author's (occasional) phraseme.

© Кушлик О., 2020 р.

Оксана Кушлик – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Дрогобич Львівської області; <https://orcid.org/0000-0001-7502-622X>

Oksana Kushlyk – Doctor of Philology, Professor of the Ukrainian Language Department, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University; Drohobych, Lviv Region; <https://orcid.org/0000-0001-7502-622X>